

СИСТЕМА ЕТИЧНИХ БЕСІД ВАСИЛЯ СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ДЖЕРЕЛО РОЗВИТКУ МОВЛЕННЄВО-ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

У статті зроблено спробу розкрити потенціал системи етичних бесід В. О. Сухомлинського у формуванні творчої особистості молодшого школяра. Наведено приклади взаємодії та співпраці вчителя й учнів, спрямованих на розвиток мовленнєво-творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності з використанням матеріалів «Хрестоматії з етики» та врахуванням відповідних психолого-педагогічних умов.

Ключові слова: система етичних бесід, мовленнєвий розвиток, мовленнєва діяльність, творче мислення, мовленнєво-творчі здібності, молодші школяри.

В статтє сделана попытка раскрыть потенциал системы бесед по этике В. А. Сухомлинского в формировании творческой личности младшего школьника. Приводятся примеры взаимодействия и сотрудничества учителя и учеников, направленных на развитие способностей младшего школьника к речевому творчеству в процессе речевой деятельности на основе материалов «Хрестоматии по этике» с учетом определенных психолого-педагогических условий.

Ключевые слова: система бесед по этике, речевое развитие, речевая деятельность, творческое мышление, способности к речевому творчеству, младшие школьники.

The article reveals with the potential of ethical dialogues system of Vasyl Sukhomlynsky in the formation of a primary school pupils creative personality. It has been aimed examples of interaction and cooperation of teacher and pupils at developing the speech-creative abilities of primary school pupils in the process of speech activity with using art works from «Ethics» and dealing with relevant psychological and pedagogical conditions.

Key words: system of ethical dialogues, speech development, speech activity, creative thinking, speech and creative abilities, pupils of primary school.

Актуальність. Проблема формування й розвитку творчої особистості є актуальною для нової української системи освіти, оскільки сучасне суспільство потребує відповідальних, творчих, діяльних, інтелектуально й інформаційно розвинених громадян, здатних до творчої самореалізації, ефективної праці та навчання впродовж життя.

Молодший шкільний вік – найбільш сприятливий період для закладення основ життєтворчості. У Державному стандарті початкової освіти серед пріоритетних завдань всебічного розвитку дитини визначено і розвиток творчості [8, с. 2]. Складовою компетентнісного потенціалу мовно-літературної освітньої галузі, що забезпечує й реалізацію такого загального результату навчання здобувачів освіти, як дослідження індивідуального мовлення, використання мови для власної мовної творчості, спостереження за мовними явищами, їх аналіз, є розвиток мовленнєво-творчих здібностей молодшого школяра [8, с. 6]. Розв'язання цієї важливої проблеми спонукає до пошуку різноманітних шляхів розвитку мовленнєво-творчих здібностей молодшого школяра, серед яких одним із найважливіших у світлі особистісно орієнтованого підходу в освіті є використання літературно-художньої спадщини педагога-гуманіста В. Сухомлинського.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Становленню творчої особистості молодшого школяра в процесі навчальної діяльності присвячено дослідження низки науковців (М. Алейніков, Н. Бібік, Н. Георгян, Р. Гулуа, Г. Касьянова, М. Лук'янчук, Н. Ляшова, К. Приходченко, В. Рагозіна, І. Теплицький, В. Тименко, Л. Шпак та ін.). Мовленнєву діяльність як інтегрувальний засіб розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі вивчення дисциплін початкової школи представлено у працях М. Бахтіна, І. Вихованця, В. Глоцера, Г. Кудіної, О. Лустіної, Н. Миропольської, З. Новлянської, Г. Тарасенко та ін. Методичну стратегію розвитку мовленнєво-творчих здібностей молодших школярів запропоновано Н. Сіранчук, а педагогічні умови розвитку їх творчих здібностей – обґрунтовано у працях Н. Бондаренко, О. Грушко, Д. Романовської.

Безпосередньо дослідженням творчої спадщини В. Сухомлинського та його поглядів на мовленнєвий розвиток та розвиток творчих здібностей молодших школярів присвячено численні розвідки сучасних науковців, педагогів, методистів, літераторів (М. Антонєць, А. Богуш, Л. Бондар, М. Вашуленко, Л. Заліток, Т. Кочубей, А. Мовчун, О. Савченко, С. Світельська-Дірко, Г. Ткачук, Н. Скрипченко та ін.).

Однак варто зауважити, що на сьогодні недостатньо дослідженою є проблема використання вчителем

етичної хрестоматії для читання, однієї зі складових системи етичних бесід В. Сухомлинського як джерельної бази для розвитку мовленнєво-творчих здібностей молодшого школяра, творення власного індивідуального мовлення, спонукання до власної мовної творчості, що і визначило мету даного дослідження.

Мета дослідження – розкрити потенціал системи етичних бесід В. Сухомлинського як джерела розвитку мовленнєво-творчих здібностей молодшого школяра у процесі мовленнєвої діяльності.

Зважаючи на мету дослідження, її основними завданнями є: схарактеризувати психологічні особливості та педагогічні умови розвитку мовленнєво-творчих здібностей молодших школярів; розглянути можливості художніх творів у «Хрестоматії з етики» В. Сухомлинського як джерельної бази та засобів наповнення змістових ліній початкової мовно-літературної освіти, запропонувати приклади використання цих творів у різних видах мовленнєвої діяльності молодших школярів.

Виклад основного матеріалу. Система етичних бесід – це система роботи, створена і напрацьована В. Сухомлинським і названа ним «Бесіди на морально-етичні теми» або «Етичні бесіди з вихованцями». Її складовими є поради вихователям щодо морально-етичного розвитку школярів «Як виховати справжню людину» (59 бесід на теми, на які, як вважав Сухомлинський, потрібно розмовляти з дітьми) та «Хрестоматія з етики» – оповідання, казки, новели, притчі, бувальщини, складені Василем Олександровичем і які є «художньо-ілюстративною складовою естетичного виховання» [15, с. 6]. Мініатюри «служували взірцями того, як та в якому напрямі працювати з дітьми, аби вони розвивалися – замислювалися над своїми вчинками, поведінкою, фантазували і склали власні оповідання і казки» [там само, с. 6]. Етичні бесіди, як зазначає О. Сухомлинська, «виходять далеко за межі власне етичних бесід, бо охоплюють увесь процес життєдіяльності дитини та спрямовані на цілісне емоційно-образне пізнання світу зростаючою особистістю» [там само, с. 6-7].

Художні мініатюри хрестоматії публікувалися у різні роки в різних збірках – «Казки Школи під Блакитним Небом», «Чиста криниця», «Вічна тополя», «Вогнегривий коник», «Квітка сонця», «Всі добрі люди – одна сім'я» та інші. Прикметно, що ідея В. Сухомлинського про поєднання посібника для вчителів «Як виховати справжню людину» із його художньо-естетичною складовою – «Хрестоматією з етики» реалізувалася у час розбудови нової української школи, пріоритетами якої є гуманізація освіти та дитиноцентризм. Нове видання системи етичних бесід Василя Сухомлинського під назвою «Я розповім вам казку... Філософія для дітей» [15], укладачем якого є О. Сухомлинська, передбачає нове бачення знайомих творів і потребує нового прочитання. На думку О. Савченко, це систематизоване, цілісне і водночас тематично структуроване видання, достоїнством якого є зриме поєднання наукових текстів Василя Олександровича із тією частиною його літературної спадщини, яка підтверджує і конкретизує теоретичну [10, с. 44]. Саме молодшим школярам В. Сухомлинський на основі літературних творів пояснював складні філософські поняття і цінності: *людина, час, взаємозалежність людей і природи, родина, Батьківщина, добро і зло, краса і потворність, вдячність і невдячність, праця, пізнання, творчість* та ін. [там само, с. 44]. Новий підхід надає вчителям, батькам

інструмент, який у доступній формі розкриває питання, які є філософськими, «неперехідними і вічними», адже виникають вони перед кожним поколінням учителів і батьків, які прагнуть виховати справжню людину [15, с. 10].

У контексті нашого дослідження важливими є погляди В. Сухомлинського на творчість та творчі здібності дитини, адже до широкого кола цінностей та їх виявів, утілених автором у різноманітних літературних формах (казках, оповіданнях, есе, мініатюрах, притчах, бувальщинах) і які є незамінними для щастя кожної людини, віднесено віру в обдарованість і таланти кожної дитини. Василь Олександрович як гуманіст, Вчитель, що віддав своє серце дітям, вважав, що «немає дітей обдарованих і необдарованих, талановитих і звичайних. Обдаровані й талановиті – всі без винятку діти» [17, с. 96], а «творчість є шаблінкою самостійного мислення, на якій дитина пізнає радість власної думки, переживає моральну гідність творця» [16, с. 434].

Основною формою роботи з розвитку мовленнєво-творчих здібностей з використанням системи етичних бесід В. Сухомлинського є урок літературного читання. Відповідно до вимог програм другого покоління стандартів і розроблення методики на засадах особистісно орієнтованої діяльнісної освіти у навчальні комплекти з літературного читання для учнів 2-4-х класів включено понад 50 творів Василя Сухомлинського, добір яких здійснено системно [11, с. 161-168].

Методика ознайомлення дітей із творами В. Сухомлинського ґрунтується на ідеях педагога про вдумливе читання, співпереживання, співтворчість, які відбуваються через діалог дітей з учителем. «Я поставив перед собою завдання вчити такого читання, щоб дитина, *читаючи, думала*. Читання має стати для дитини дуже тонким інструментом оволодіння знаннями і водночас джерелом багатого духовного життя» [1, с. 100]. Спілкування учнів з учителем та між собою, навчальне співробітництво є основою комунікативного підходу до організації навчального процесу. Важливими моментами є не лише правильний вибір типу уроку літературного читання, а й наповнення цього уроку специфічним змістом, вибором адекватних поставленому завданню способів освоєння твору за діалогічною моделлю, що звільняє урок від сформованих стереотипів як у структурі, так і в змісті, передбачає свободу, варіативність у його плануванні [3, с. 48-50].

О. Васильєва пропонує таку модель уроку літературного читання:

I. *Етап попереднього розуміння* або первісного самовизначення в тексті (знайомство з автором, назвою, жанром твору, прогнозування змісту за заголовком, ілюстраціями, ключовими словами; виразне первинне читання твору учителем; «повільне», «покрокове» читання твору учнями (з коментарями, формулюванням запитань, виділення у тексті незрозумілих місць (слів), обмін думками, навмисні зупинки у читанні, прогнозування можливого продовження сюжету, реконструкція відсутніх частин).

II. *Етап аналізу тексту та інтерпретація його сенсу* (формулювання учителем разом з учнями основного пізнавального завдання уроку – визначити жанр твору та характеристику його персонажів, освоїти деякі художні прийоми творення тексту, розкрити моральну ідею твору, зрозуміти задум автора тощо; творчий діалог читачів з автором твору з приводу прочитаного; моделювання способу діяльності для вирішення поставленого завдання, побудова запитань

і завдань за текстом, спрямованих на досягнення поставленої мети; виконання в групах самостійних завдань за текстом та колективне обговорення отриманих спостережень; складання плану тексту; завдання за текстом (вибір слів, що характеризують образи героїв; вибір засобів створення образів персонажів; обговорення значення деяких слів, особливо важливих для осмислення авторської ідеї).

III. *Етап роботи з текстом після читання* (організація узагальнення спостережень над текстом твору, оцінювання якості вирішення поставлених завдань; проведення різноманітних творчих робіт на основі прочитаного – творче переказування, інсценування, складання відгуків та рецензій, ілюстрування тексту, твір-міркування в жанрі есе та ін.) [2, с. 71-72].

Варіантів реального структурно змістового наповнення моделі безліч. Найголовніше завдання вчителя у процесі планування уроку літературного читання – обрати таку логіку уроку, яка значною мірою сприяє пробудженню творчої активності дитини – читача, виховує в неї безпосередній інтерес до читання та інтерпретації прочитаного, сприяє набуттю духовного досвіду спілкування з автором і його твором [там само, с.74]

Пропонуємо розробку уроку літературного читання (для цілісного сприйняття усіх етапів роботи) за творами В. О. Сухомлинського «Безрідний дятел» [15, с. 530], «Краса, Натхнення, Радість, Таємниця» [15, с.25], на якому реалізовується комунікативний підхід, що передбачає діалог читачів з автором тексту й навчальний діалог читачів про твір. Вияв майстерності вчителя полягає у створенні ситуації взаємодії учнів з автором і його твором, спонуканні школярів до висловлення своїх власних суджень, відсутності нав'язування єдино правильного трактування, організації мовленнєво-творчої діяльності на основі прочитаного. Зауважимо, що твори Сухомлинського пронизані глибоким народознавчим змістом, тому завдання вчителя є доречне використання народознавчих вірувань українців для пробудження пізнавального інтересу, бажання пізнати себе, свій рід, свій народ, своє місце серед інших, що вимагає від учителя неабиякої ерудованості та відповідної підготовки.

Мотивація навчальної діяльності

Вступна бесіда. В українського народу є така давня щедрівка, яку ви, напевно, чули, а можливо, й самі виконували:

В цьому дворку, як у райку,
Щедрий вечір, святий вечір.
Там господар як виноград.
Господиня, як калина,
Їх діточки, як квіточки...

– Чому в цьому дворку, як у раю? (Бо всі живуть мирно, дружно, у злагоді й любові).

– Наші предки вірили, що Праматір'ю світу була богиня Лада – вона давала лад-порядок усьому. На руці її світила обручка, освітлюючи квіти, дерева, дітей і дорослих. Лада слідувала за тим, щоб люди одружувалися в любові, жили у злагоді та гармонії, народжували дітей. Вона залишила нам слова *лад, злагода, ладки-ладусі...*

Лада завжди була поруч із богом Родом – він мав чотири обличчя, звернені в усі сторони світу. Род посилав на землю життєдайне світло і тепло, від якого народжувалося, росло і розвивалося все живе, а в людей від його світла народжувались діти... (в ході розповіді демонструються зображення бога Рода, Лади, родовідне дерево).

– Чим подобаються вам ці вірування? Що у них приємне, добре?

– Бог Род залишив нам не лише слова *рід, родина, природа, народитися, рідня, рідний, родичі, родолице, відродження, а й виродок, безрідний, виродження.*

– Чи чули ви такі слова? Як ви думаєте, що вони означають?

Повідомлення теми, мети уроку

– Прочитайте назву твору, який ми будемо читати. Як ви думаєте, про кого у ньому йдеться? Після знайомства з ним ми висловимо свою думку про нього, а ще спробуємо відкрити для себе гармонію, лад у природі й людській душі. А допоможе нам у цьому В. О. Сухомлинський.

Вивчення нового матеріалу

1. Слово про В. О. Сухомлинського.

Про своє життя і роботу Сухомлинський казав: «Серце віддаю дітям». І ми, вчителі, намагаємось так працювати і жити (*демонструється портрет, книги В. О. Сухомлинського*).

2. Читання вчителем тексту «Безрідний дятел»

– Уважно слухайте, діти, а тоді в групах обговорите відповідь на таке питання «Що стало зрозуміло дятлам?».

3. Самостійне читання. Робота в групах

1 група: Чому дятла прозивають Безрідним?

2 група: Чому дятел став Безрідним?

3 група: Що б ви відповіли дятлу на його пісеньку?

4. Читання в особах

– Передати здивування дятлів і безтурботність Дятла.

5. Робота над усвідомленням головної думки твору і визначення жанру (робота в групах)

– Якими були дятли? Чому?

– Яким був Безрідний Дятел?

– Чому він не хотів мати клопотів?

Отже, зробимо **висновок:** Той, хто не хоче мати клопотів, не хоче сім'ї, дітей – бо це дуже великі клопоти, врешті-решт стає ... безрідним, а значить ... самотнім, і нещасним.

– То як би ви визначили жанр твору: є повчання, ми зробили висновок? Це – притча – алегоричне оповідання із повчальним висновком.

6. Порівняння із твором В. О. Сухомлинського «Який слід повинна залишити людина на землі» (робота в групах) [15, с. 157]:

– Чим подібні і чим відрізняються оповідання Сухомлинського «Який слід повинна залишити людина на землі» і «Безрідний дятел»?

Подібні: і Дятел, і хлопчик не залишили сліду на землі, не створили родину, не народили дітей.

Відрізняються: Чоловік усвідомив, що він неправильно жив. Він сказав сам собі: «Не так треба було жити». А Дятел цього не усвідомив, на жаль. Чоловік усвідомив, а отже, ще може щось змінити у своєму житті.

– Чи є така можливість у Дятла? Він і далі літати-ме і співатиме свою безтурботну пісеньку?

– Що б ви порадили Дятлові?

7. Рекомендації щодо самостійного читання.

Учитель рекомендує дітям книги для самостійного читання: твори В. Сухомлинського, «Вірування українського народу», «Забуті боги предків» Є. Шморгуна.

8. Хвилинка відпочинку. Лунають записи голосу дятла – звуки тривоги.

Звучить у запису народна пісня у виконанні Ніни Матвієнко «Червоная калинонько».

– Коли людина може зрозуміти, як непросто жити без роду на чужині? (Тоді, коли доведеться залишити свій дім).

9. Робота над оповіданням «Краса, Натхнення, Радість і Таємниця»

а) вступна бесіда

– Часто буває так, що люди на старості літ, оцінюючи своє вже прожите життя, бачать свої помилки, хочуть повернути назад втрачені безтурботно літа, або хоча б ще пожити довше, щоб виправити свої помилки.

А ще буває, що все оте красиве, що оточує нас із дитинства, ми не помічаємо. Зараз ми з вами спробуємо визначити, що означають для вас ці гарні слова, і що вони означали для Хлопчика із оповідання «Краса, Натхнення, Радість і Таємниця».

б) словникова робота (колективна)

Краса – гармонія, лад в усьому, в житті, в природі, все що милує людський зір, слух.

Натхнення – стан творчості, прилив творчих сил.

Радість – піднесений стан душі людини, коли все подобається, життя здається гарним і приємним.

Таємниця – те, що ще не пізнано, не стало відомим, не доступне для пізнання.

10. Самостійне читання

– Що ви думаєте про Хлопчика?

11. Вибіркове читання

– Що допомогло Хлопчикові у лісі побачити красу?

– Які слова особливо підкреслюють Красу?

– Коли Хлопчик відчув Натхнення?

– Як відкрив для себе радість?

12. Читання в особах

– Зверніть увагу на останній діалог Дідуса з Хлопчиком (*передати інтонацією почуття Хлопчика, загадковість усмішки Дідуса*).

13. Робота над усвідомленням головної думки твору

– Які риси Хлопчика допомогли йому відкрити Красу, Радість, Натхнення? (*Допитливість, Розум, Спостережливість, Уважність, Небайдужість, Доброта, Прагнення до знань, Прагнення до досконалості, Працьовитість, Творчість*).

– Чому ж Хлопчик, такий розумний, допитливий, уважний, не помітив Таємниці? Значить, не відкрив її? Чи, може, все ж відкрив?

– Чи всі ви погоджуєтеся з тим, що Хлопчик відкрив Таємницю, стане мудрим, коли виросте і стане дорослим?

– Яке слово Дідуса підказує нам, що Хлопчик таки відкрив Таємницю? (*загадково посміхнувся*).

– Він відкрив Таємницю, але цього ще не усвідомив, не зрозумів. Дідусь зрозумів, бо сказав: «Я хочу ще прожити багато-багато років».

– Отже, кому відкриваються Таємниці?

Висновок: Таємниці відкриваються людям спостережливим, допитливим, розумним, добрим, працьовитим, творчим, а головне – небайдужим.

То ж давайте будемо небайдужими! Давайте будемо помічати красу скрізь, де вона є, бо справжня Краса говорить до нас різними мовами і зрозуміла в усьому світі.

Підсумки. Рефлексія

а) слухання музики

– Послухайте мелодію, яку написав німецький композитор Глюк. Я нічого вас не питатиму, та, можливо, ви виявите бажання щось сказати? (*лунає «Мелодія» Глюка на флейті*).

– Що ви відчули? (*сум, печаль*).

(*Демонструються репродукції картин К. Білокур, зразки петриківського розпису*).

– А що відчули тепер? (*це – краса, радість*).

– Комусь захотілося такі квіти намалювати?

– Отже, коли бачиш красу – виникає Натхнення, з'являється Радість чи Печаль, а отже – відкривається Таємниця.

– Два твори Сухомлинського. Вони зовсім різні та, водночас, подібні, бо мають щось спільне, що об'єднує їх. Що ж саме? Виведемо **головну лінію**:

Людина у світі – єдина і неповторна, особлива. Але існує вона лише в роді, для роду і через рід. Залишаючи після себе хороші справи, розумних дітей, твори і шедеври в музиці, картинах, книгах. Хороші справи допомагають людині створити Натхнення, отримане від Краси, відчуті Радість від того, що вона живе і творить Красу, яка радує наше око.

– Чи збагатили ви сьогодні свої знання чимось невідомим? Чи відкрили ви для себе Таємницю? Хоча б маленьку?

– На завершення нашої роботи, дозволяйте дати вам одну рекомендацію: коли будете слухати вашу улюблену сучасну музику, спробуйте вслухатись і знайти в ритмах Красу, Натхнення, Радість і Таємницю. Коли будете дивитися фільм жахів чи мультик про злюк-бобрів або сім'ю вампірів, спробуйте і там відкрити Красу і Натхнення. А потім про ваші висновки повідомте. Домовились?

– Я дякую вам за співпрацю. Ви заслуговуєте найвищої похвали.

– А тема краси – невичерпна. Адже мудрі люди кажуть: краса врятує світ. Про красу ночі і чарівної пурпурової квітки будемо говорити наступного разу, коли знову зустрінемося з Василем Олександровичем Сухомлинським.

Здобуті знання та досвід із такого уроку є базою для подальшої мовленнєвої творчості дитини. Зокрема, здійснюючи міжпредметні зв'язки, вчитель має безмежне можливості для організації діяльності на уроках мови із застосуванням прийомів інтерактивних методик розвитку мовлення, критичного мислення, наприклад, побудова «асоціативного куща» до слів «родина», «краса», «радість» та ін.; «Мікрофон» – інтерв'ю «Якою б я хотів бачити свою родину»; «Крісло автора» – розкажи про традиції твоєї родини; колективна робота (у співпраці з батьками) над проектом «Дерево мого роду» та ін.

Безмежними можливостями для розвитку мовленнєво-творчих здібностей школярів є уроки мислення серед природи. Оповідання «Я хочу сказати своє слово» [15, с. 439-440] стає темою для наступних уроків-спостережень: за хмаринками, сонцем, рухом води у річці, струмочку, цвітінням квітів, польотом і щebetом птахів тощо. Зрозумівши хід думки дівчинки, героїні оповідання, встановивши відповідність між настроєм людини і настроєм у природі, діти практично розуміють переносне значення і метафоричність слів, їхнє мовлення збагачується образним словосполученнями, порівняннями, епітетами (хмаринка – *весела, швидка, легка, ніби повітряна кулька, засмучена, плаксива, грізна, важка тощо*; сонце – *ніжне, лагідно-тепле, пекуче, палюче, сліпуче, немилосердне, вогняне та ін.*).

При доборі мовленнєво-творчих вправ, ігрових завдань на основі прочитаних та прослуханих творів Сухомлинського, слід враховувати особливості дитячої уяви, фантазії, забезпечувати створення в учнів

позитивного емоційного ставлення до мовленнєвих вправ через стимулювання різного роду почуттів [19, с.15], наприклад, здатності дивитися і бачити, слухати і чути, дивуватись (за казкою «Сонце і Сонечко») [15, с. 67].

Ігрове завдання. Уявіть себе Сонечком (метеликом, жабкою, деревом, кушем, квіткою) і розкажіть, які сни сняться вам у люті морози.

Казка «Пурпутова квітка» [15, с. 37] – вчить дітей милуватися красою квітів, помічати ті зміни, які відбуваються з квіткою в різні пори дня і року.

Ігрове завдання. Виберіть для себе найкращу квіточку; порозмовляйте з нею, похваліть її за красу. Уявіть себе квіткою, яка вам найбільше до вподоби. Розкажіть Пурпуровій квітці про себе.

У процесі такої роботи відбувається персоналіфікація: дитина намагається втілитися в образи неживої природи чи інших земних істот, що породжує глибоке співпереживання й умовне злиття з природою.

Художні твори В. Сухомлинського для дітей є зрозумілими для сприйняття і близькими дітям, адже в короткій компактній формі емоційно і доступно описують звичні для них життєві ситуації.

Пошуки та розробка ігрових прийомів, інтерактивних методів, творчих завдань за творами В. Сухомлинського, інсценізації його мініатюр тощо не лише на уроках у початкових класах, а й у позаурочній, позакласній, роботі – широке поле діяльності для творчого вчителя, адже саме творчий учитель, вихователь формує творчу особистість, бо, як застерігає великий педагог-гуманіст, «коріння багатьох бід виховання якраз у тому, що часом виховання закликають іти за прапором, у той час, як цей прапор ніхто не несе» [13, с. 366].

Висновки. Система етичних бесід В. Сухомлинського, що по праву визнана філософією для дітей, перевірена багаторічною працею великого педагога, спрямована на формування рефлексивного, творчого і критичного мислення, усвідомленого прийняття моральних правил і взірців духовної культури, вміння слухати і чути іншого, спілкуватися з іншими, забезпечує мовленнєвий розвиток, тобто містить невичерпні можливості для розвитку мовленнєво-творчих здібностей молодших школярів, а отже, має стати важливим компонентом наповнення змістових ліній мовно-літературної початкової освіти.

Перспективи подальших досліджень. Подальшу роботу вбачаємо у дослідженні впливу «уроку мислення» серед природи на стимулювання наочно-образного мислення, уяви, розвиток мовленнєво-творчих здібностей молодших школярів; розробці методики інтегрованих занять, на яких впроваджується поліхудожній підхід до навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Бердяев Н. А. Творчество и объективация / Н. А. Бердяев – Минск : Экономпресс, 2000. – 201 с.
2. Васильева О. В. Комунікативний підхід на уроках літературного читання в початковій школі [Електронний ресурс] / О. В. Васильева // Педагогічний альманах. – 2015. – Вип. 25. – С. 69–74. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2015_25_12. – Назва з екрана.
3. Віденко В. І. Творча робота школярів на уроках мови, читання, риторики / В. І. Віденко // Початкова школа. – 2009. – № 7. – С. 48–50.

4. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте / Л. С. Выготский // Психолог, очерк: Кн. для учителя. – 3-е изд. – М. : Просвещение, 1991. – 93 с.

5. Выготский Л. С. Мышление и речь. Психологические исследования / Л. С. Выготский. – М. : Лабиринт, 1996. – 416 с.

6. Грушко О. В. Умови розвитку творчих здібностей молодших школярів у процесі мовленнєвої діяльності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/2159/1/05govpmd.pdf>. – Назва з екрана.

7. Гуманізація процесу навчання в школі : навчальний посібник / за ред. С. П. Бондаря. – Вид. 2-ге, доповн. – К. : Стислос, 2001. – 256 с.

8. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standarturochatkovoyi-osviti, вільний. – Назва з екрана.

9. Лук'янчук М. Розвиток творчих здібностей молодших школярів: психолого-педагогічний контекст / М. Лук'янчук // Педагогічний часопис Волині. – 2016. – № 2 (3).

10. Савченко О. Я. Аксиологічні смисли літературної спадщини Василя Сухомлинського: філософія для дітей / О. Я. Савченко // Рідна школа : науково-педагогічний журнал. – 2017. – № 9–10. – С. 44–48.

11. Савченко О. Я. Системний підхід до ознайомлення молодших школярів з художніми творами В. О. Сухомлинського / О. Я. Савченко // Педагогічний альманах: зб. наук, праць / редкол. : В. В. Кузьменко (голова) та ін. – Херсон : Херсонська академія неперервної освіти, 2015. – Вип. 26.

12. Сіранчук Н. М. Учення Л. С. Виготського про мислення та мовлення і методична стратегія розвитку мовленнєвих творчих здібностей молодших школярів [Електронний ресурс] / Н. М. Сіранчук // Збірник наукових праць [Херсонського державного університету]. Педагогічні науки. – 2014. – Вип. 66. – С. 184–187. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2014_66_32.

13. Сухомлинский В. А. Не только разумом, но и сердцем: сборник статей и фрагментов из работ / В. А. Сухомлинский. – Москва : Мол. гвардия, 1986. – 207 с.

14. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / В. Сухомлинський ; передмова О. Сухомлинської. – Харків : АКТА, 2012. – 527 с.

15. Сухомлинський В. Я розповім вам казку... Філософія для дітей / В. Сухомлинський ; уклад. О. В. Сухомлинська. – Х. : ВД «Школа», 2016. – 576 с.

16. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5. – С. 434.

17. Сухомлинський В. О. Людина неповторна / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 5. – С. 96.

18. Сухомлинський В. О. Народження громадянина / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори : в 5 т. – К. : Рад. школа, 1976. – Т. 3. – С. 556.

19. Ткачук Г. Технології формування зв'язного мовлення молодших школярів засобами художніх творів В. О. Сухомлинського / Г. Ткачук // Початкова школа : науково-методичний журнал. – К., 2015. – № 10. – С. 12–15.

Дата надходження до редакції: 18.09.2018 р.